

INSTYTUT PAMIĘCI
NARODOWEJ
Delegatura w Kielcach

HISTORIA I PAMIĘĆ - FUNDAMENTY PRZYSZŁOŚCI

BEZPŁATNY DODATEK PRZYGOTOWANY WE WSPÓŁPRACY Z DELEGATURĄ INSTYTUTU PAMIĘCI NARODOWEJ W KIELCACH

06/06/2024

DBAJĄC O HISTORIĘ BUDUJEMY PRZYSZŁOŚĆ

DR ROBERT PIWKO

naczelnik Delegatury Instytutu Pamięci Narodowej
w Kielcach

Delegatura Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach w czerwcu 2024 r. świętować będzie otwarcie nowej siedziby. W sąsiedztwie dotychczasowego budynku znajdującego się przy alei Na Stadion 1 powstał nowoczesny obiekt. Jego najważniejszymi elementami są: nowoczesna sala konferencyjna, główny magazyn archiwalny, mniejsze magazyny podręczne oraz pracownia naukowa (czytelnia). Całość inwestycji dopełnia 11 pokoi biurowych, pomieszczenia techniczne oraz część zajmowana przez pracowników ochrony. Powiększenie przestrzeni magazynowej, konferencyjnej i biurowej pozytywnie wpłynie na poprawienie warunków przechowywania materiałów źródłowych, zwiększy możliwości organizacyjne Delegatury, a także, co nie mniej ważne, poprawi komfort pracy.

Zakończenie inwestycji stanowi ważny etap skłaniający do podsumowań. Być może warto dokonać tego przez zaprezentowanie najważniejszych osiągnięć przypadających na kadencję moich poprzedników. Postać szczególnie honorowaną w kieleckim Instytucie pozostaje Andrzej Jankowski - jak zapisano - sędzia z historyczną pasją. Osoba ważna w historii Delegatury oraz zasłużona dla Kielecczyzny. Przede wszystkim ze względu na nieustępliwość w ściganiu niemieckich katów z czasów II wojny światowej oraz z powodu pracy włożonej w dokumentowanie losu ofiar zbrodni niemieckich i komunistycznych. Sędzia pracował, a następnie kierował pracami Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Kielcach i Delegatury Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach. Dzięki swojej skrupulatności, pracowitości oraz wspomnianej pasji zgromadził podstawy, z których - jak się okazało po latach - w znacznej mierze przyszło korzystać pracownikom Delegatury IPN w Kielcach. Dziś, materiały wytworzone w okresie pracy Pana Sędziego w Komisji pozostają jednym z ważniejszych zbiorów dokumentów archiwalnych z których korzystają również historycy, regionaliści oraz publicyści zainteresowani lokalną historią.

Pierwszym naczelnikiem Delegatury był Leszek Bukowski. Kierował jej pracami w latach 2006-2015. Wydaje się, że na ten stosunkowo długi okres spojrzeć należy przede wszystkim z perspektywy ogromu pracy wykonanej na rzecz gromadzenia, zabezpieczenia, opracowania i udostępniania materiałów archiwalnych. To jak wygląda dziś zasób archiwum Delegatury to w przeważającej mierze wynik prac przeprowadzonych przez nieliczne wówczas grono pracowników archiwum. Dzięki zaangażowaniu włożonemu w opracowanie zasobu stosunkowo szybko powstawać zaczęły pierwsze publikacje naukowe i materiały edukacyjne sygnowane logotypem Delegatury. Ich autorami byli - znów nieliczni, pracownicy ówczesnego Biura Edukacji Publicznej. To wtedy najnowsza historia Kielecczyzny zaczęła być systematycznie badana i popularyzowana w oparciu o nieznane wcześniej źródła. Nie może zatem dziwić, że większość ówczesnych inicjatyw Delegatury - od wydawnictw książkowych po pierwsze wystawy - miała charakter lokalnych przełomów otwierających nowe perspektywy badawcze. Wyznaczony wówczas kierunek działań był kontynuowany i rozwijany w latach następnych.

Ważnym okresem w historii Delegatury Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach był czas sprawowania obowiązków naczelnika przez dr Dorołę Koczwańską-Kaliłę. Szukając motywu przewodniego tej kadencji wskazałbym przede wszystkim na ponadregionalne rozwinięcie działalności edukacyjnej i naukowej. Delegatura w tym czasie, stała się istotnym ośrodkiem badającym i popularyzującym historię najnowszą w województwie i kraju. Co ważne, pozostała przy tym ośrodkiem otwartym i dążącym do współpracy ze środowiskami dbającymi o zachowanie dziedzictwa historycznego. Rozwinięte zostały formy współpracy z instytucjami działającymi w mieście, ale także w mniejszych miejscowościach leżących w województwie świętokrzyskim. Dziś pracownicy Delegatury zapraszają oraz są zapraszani do udziału w szeregu wydarzeniach mających charakter lokalny. Wspomagają badaczy małych Oj-

czyzn oraz korzystają z wyników ich prac.

Najważniejszymi symbolami opisanego „otwarcia” są Centrum Edukacyjne IPN „Przystanek Historia” oraz inicjatywa wydawnicza - Seria Świętokrzyska „Dzienniki, Wspomnienia, Pamiętniki, Listy”. Przystanek to obiekt zlokalizowany przy ul. Warszawskiej, w bezpośrednim sąsiedztwie kieleckiego Rynku. Przeniosła się tam część zespołu pracowników Delegatury, odpowiedzialnych za edukację i popularyzację historii - misji niezwykle istotnej dla Instytutu. Przystanek stał się rzeczywistym centrum, w którym Instytut spotyka się z młodszymi generacjami mieszkańców województwa świętokrzyskiego - od grup przedszkolnych po uczniów szkół średnich. W budynku przy ul. Warszawskiej odbywają się lekcje historii, ale także organizowane są warsztaty dla nauczy-

cieli. Rokrocznie przygotowywana oferta edukacyjna zawiera katalog zróżnicowanych zajęć i propozycji aktywności wspomagających i uzupełniających podstawę programową. Zajęcia prowadzone przez czteroosobowy zespół pracowników Referatu Edukacji Narodowej ukierunkowane są na poznawanie i odkrywanie dziejów Polski oraz na wskazywanie ważnego miejsca i roli Kielecczyzny.

Również druga inicjatywa podjęta w tym czasie nie straciła na aktualności, mowa o Serii Świętokrzyskiej „Dzienniki, Wspomnienia, Pamiętniki, Listy”. Celem projektu było pochylene się nad źródłami do dziejów Kielecczyzny, które spoczywały w tutejszych archiwach, bibliotekach i muzeach. Wspólnie z Delegaturą IPN w pracach nad opracowaniem i wydawaniem materiałów źródłowych uczestniczą: Archiwum Państwowe w Kielcach, Ar-

chiwum Diecezjalne w Kielcach, Biblioteka Uniwersytecka w Kielcach, Instytutu Historii UJK w Kielcach, Wojewódzka Biblioteka im. Witolda Gombrowicza w Kielcach oraz muzea: Muzeum Narodowe w Kielcach i Muzeum Historii Kielc. Już niedługo w ramach wspomnianej współpracy ukaże się kolejny tom, tym razem wspomnienia Franciszka Zwiejskiego „Jarugi” - działacza ruchu ludowego zasłużonego dla Niepodległej. Przystanek stał się więc także miejscem spotkań dla historyków prezentujących wyniki swoich prac w postaci promocji książek, konferencji naukowych i paneli dyskusyjnych.

Na podstawie tego niewielkiego szkicu widoczna jest droga jaką przebiegał Instytut Pamięci Narodowej w Kielcach. Doświadczenia zdobyte w latach ubiegłych pozwalają dzisiejszym pracownikom efektywnie łączyć realizację zadań ustawowych Instytutu, aktywnie uczestniczyć w ogólnopolskich projektach edukacyjnych i naukowych oraz być obecnymi w badaniu historii regionu. Trzy wskazane punkty stanowią dziś także najważniejsze zadania Instytutu na przyszłość.

Mam nadzieję, że zyskując nowy obiekt będziemy mogli skuteczniej pozyskiwać materiały źródłowe w ramach projektu Archiwum Pełnego Pamięci. Warto podkreślić, że już w dniu uroczystego otwarcia, do nowego Archiwum Delegatury trafi spisuściną pamiętek po śp. Wandzie Madejczyk - osobie doświadczonych niemieckimi represjami, uczestniczącej w akcji „Burza” oraz poetce zaangażowanej w tworzenie środowiska kombatantów na Ziemi Sandomierskiej.

Podobne plany mamy wobec nowoczesnej sali konferencyjnej. Chcemy, aby była miejscem otwartych spotkań z dziećmi, młodzieżą i dorosłymi. Planujemy powołać zaczną nabierać realnych kształtów. Już 13 czerwca odbędzie się w nowej sali konferencyjnej promocja historycznego filmu „Ostatni Marszałek” z udziałem dr. Tibora Gerencséra - konsula generalnego Węgier w Krakowie. Mam nadzieję więc, że nowa siedziba Delegatury pozostanie miejscem dyskusji o historii, ale także stanie się przestrzenią skłaniającą do refleksji o teraźniejszości i nadchodzącej przyszłości.

dr Robert Piwko - naczelnik Delegatury Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach

FOT. IPN

ANDRZEJ JANKOWSKI - SĘDZIA Z HISTORYCZNĄ PASJĄ

dr Tomasz Domański,
Leszek Bukowski

Andrzej Jankowski urodził się 30 października 1927 roku w Hrubieszowie. Bardzo mocno na rodzinie sędziego odcisnęły się dzieje II wojny światowej. W trakcie bombardowania Lublina przez niemieckie lotnictwo w 1939 r. zginęła matka młodego Andrzeja, a w 1940 r. rodzina przeprowadziła się z Lublina na Kielecczyznę (okupacyjny Kreis Busko). Tam też, w nieco późniejszym czasie, Jankowski zaangażował się w działalność Polskiego Państwa Podziemnego. Od lutego do lipca 1944 r. pełnił funkcję łącznika komendy podobwołu Armii Krajowej w Stopnicy. Jednocześnie nie zaniedbywał obowiązków szkolnych. Jak wiemy władze niemieckie zamknęły wszystkie szkoły średnie na okupowanych ziemiach polskich, pozostawiając jedynie okrojone szkolnictwo podstawowe i zawodowe. Polacy mieli być wychowywani na posłuszną woli niemieckiej siłę roboczą. Andrzej Jankowski ukończył gimnazjum na tajnych kompletach. Maturę zdał już w nowych realiach kształtujących się czasów stalinowskich w Kielcach w 1946 r. (dzisiaj Katolickie Liceum Ogólnokształcące im. św. Stanisława Kostki). Następnie swoje kroki skierował do Krakowa, gdzie podjął studia prawnicze na Uniwersytecie Jagiellońskim, ukończone w 1951 r. Uzyskawszy wykształcenie prawnicze pracował w Referacie Prawno-Administracyjnym w jednostce spółdzielczej, a od 1955 r., jako sędzia w Kozienicach, Chmielniku i Kielcach.

Pod koniec lat sześćdziesiątych XX wieku w zawodowym życiu sędziego Jankowskiego nastąpiły fundamentalne zmiany, które, co dziś doskonale wiemy, zaważyły na jego dalszej karierze zawodowej. Wynikały one z reaktwowania po czasach stalinowskiego niebytu Głównej oraz Okręgowych Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich (GK-BZH oraz OKBZ). Krok podjęty przez ówczesne władze Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej wiązał się bezpośrednio z obawą przedawnienia prawnego ogromu zbrodni popełnionych przez funkcjonariuszy państwa niemieckiego na okupowanych ziemiach polskich w czasie II wojny

Sędzia Andrzej Jankowski

światowej. Komisje, zatrudniające osoby o wysokich kwalifikacjach zawodowych (sędziowie, prokuratorzy, historycy) miały gromadzić dowody niemieckich zbrodni i wszczynać śledztwa w tych sprawach. Z dzisiejszej perspektywy, biorąc pod uwagę skalę niemieckiego ludobójstwa, można powiedzieć, że nie były to zbyt liczne jednostki śledcze o czym, przekonuje jednak dość skromna lista zatrudnionych w nich osób.

W 1965 r. powstała Okręgowa Komisja BZH w Kielcach (jej poprzedniczką Okręgowa Komisja Badania Zbrodni Niemieckich, a następnie Hitlerowskich działała w Radomiu). I miała się zajmować zbrodniami niemieckimi popełnionymi na obszarze położonym między rzekami Wisła i Pilica, czyli na Kielecczyźnie. Dwa lata później 4 lutego 1967 r. Jankowski został oddelegowany do kieleckiej OKBZH na stanowisko jej kierownika. Z dniem 3 sierpnia 1967 roku został kierownikiem Zespołu Śledczego. Od 1984 roku do przejścia na emeryturę w 1997 roku pełnił funkcję dyrektora Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Kielcach, a następnie od 1 września 2000 roku do 31 marca 2011 roku, jako sędzia w stanie spoczynku, pracował w Delegaturze Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach (do końca lutego 2006 roku kierował Delegaturą).

Sędzia Andrzej Jankowski w czasie zatrudnienia w OKBZH w Kielcach był koordynatorem zespołu badań nad martyrologią wsi polskiej w okresie okupacji niemieckiej w skali kraju, utworzonego przy Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich. Prowadził najtrudniejsze śledztwa kieleckiej OK, dotyczące zbrodni popełnionych przez funkcjonariuszy III Rzeszy na terenie dystryktu radomskiego na obywatelach polskich, m.in. przeciwko: Komendzie Policji Bezpieczeństwa w Radomiu, Placówce Policji Bezpieczeństwa w Kielcach, w sprawie zbrodni: dowódcy Hauptmannschaftu Kielce Hauptmanna Gerulfa Mayera, 62. zmotoryzowanego plutonu żandarmerii, pacyfikacji Michniowa, pacyfikacji wiosennych w 1940 r.

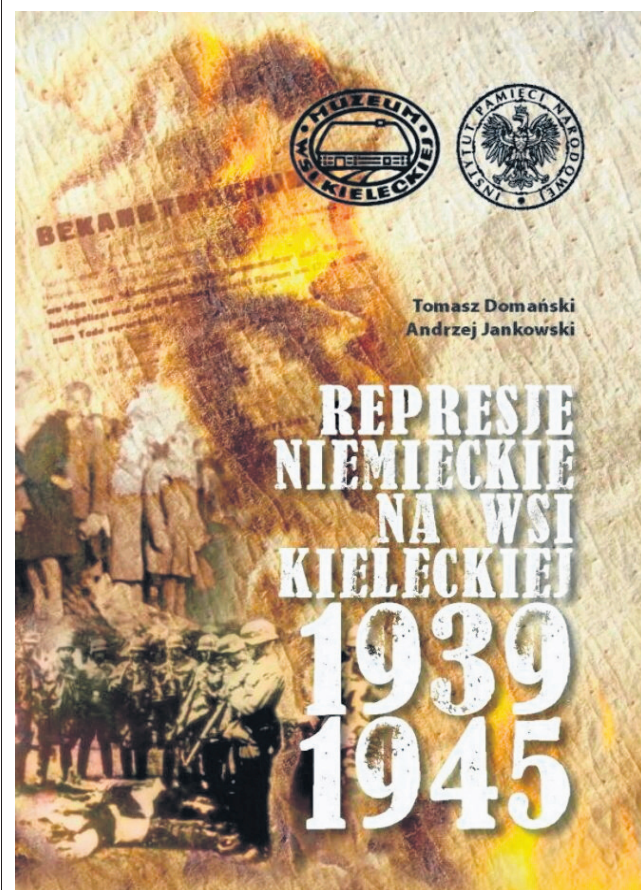
Badania przeprowadzone przez Okręgową Komisję BZH w Kielcach pozwoliły na szerokie ustalenia pasma zbrodni popełnionych w czasie II wojny światowej przez oddziały niemieckie (i jednostki innych narodowości na służbie niemieckiej) na mieszkańcach wsi. Szczególne natężenie krwawych represji miało miejsce w 1943 r. Widać to chociażby w statystyce śledztw b. OKBZH w Kielcach, których dla zbrodni popełnionych w 1943 r. wszczęto aż 209, co stanowi nieco mniej niż 1/3 ogółu. Według różnych szacunków na Kielecczyźnie w latach 1939-1945 Niemcy zamordo-

stera. Podjął śledztwo, które trwało blisko 6 lat. Dzięki osobistej determinacji doprowadził do osądzenia sprawcy zbrodni na mieszkańcach gmin (Bodzentyn, Bieliny, Nowa Słupia), okalających pasmo Łysogórskie. W toku śledztwa okazało się, że Schuster nie tylko dowodził akcjami represyjnymi, ale też osobiście mordował ludność cywilną w tym dzieci i kobiety. Jego wina została udowodniona przed niemieckim sądem w Karl-Max-Stadt (NRD, obecnie Chemnitz RFN) w 1973 r. Zbrodniarza zwanego „katem Łysogór” skazano na karę śmierci, a wyrok wykonano.

Poza pracą stricte śledczą Andrzej Jankowski realizował się na polu naukowym oraz w zakresie popularyzacji wiedzy o zbrodniach niemieckich w regionie kieleckim. Jest autorem kilkunastu artykułów naukowych z powyższej tematyki publikowanych w opracowaniach zbiorowych oraz czasopismach naukowych w Polsce. Część prac pozostała w maszynopisach i jest przechowywana w zbiorach Archiwum IPN w Kielcach. W 2011 r. Jankowski wraz z dr. Tomaszem Domańskim wydał „Represje niemieckie na wsi kieleckiej 1939-1945”. Nawet i ta obszerna monografia jest zaledwie wstępem do dalszych ba-

dań nad skalą zbrodni popełnionych na Polakach przez niemieckie władze okupacyjne w latach 1939-1945.

Pracę w OKBZH Jankowski łączył z zamiłowaniem do turystyki. Był pierwszym Prezesem Koła Świętokrzyskich Przewodników, wychowując kolejne pokolenia pasjonatów i miłośników piękna i historii ziemi świętokrzyskiej. Jako sędzia, oficer AK w stopniu porucznika, członek Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej aktywnie włączył się w organizację uroczystości patriotycznych upamiętniających walkę i męczeństwo narodu polskiego w okresie II wojny światowej. Szczególnie bliska sędziemu Jankowskiemu była idea powołania do życia Mauzoleum Martyrologii Wsi Polskich w Michniowie, na rzecz której niestrudzenie działał. Cieszy niewątpliwie, że po latach starań, wysiłkiem wielu ludzi udało się to dzieło zrealizować i w 2022 r. Prezydent RP Andrzej Duda dokonał uroczystego otwarcia Mauzoleum w Michniowie. Z kolei od 2017 r. obchodzony jest w Polsce Dzień Walki i Męczeństwa Wsi Polskiej, którego data (12 lipca) symbolicznie nawiązuje do pacyfikacji Michniowa z 12 i 13 lipca 1943 r., w której wyjaśnienie sędzia Jankowski włożył bardzo wiele wysiłku.

LESZEK BUKOWSKI: POCZĄTKI DELEGATURY INSTYTUTU PAMIĘCI NARODOWEJ W KIELCACH TO BYŁA CIĘŻKA PRACA ORGANIZACYJNA

Z Leszkiem Bukowskim, naczelnikiem Delegatury Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach w latach 2001-2015 rozmawia Tomasz Trepka

Mówi się, że początki bywają trudne. Tak też było w przypadku powstania IPN?

IPN został powołany na podstawie ustawy z 1998 roku. Problemem było m.in. to, że przez kolejne miesiące toczyła się batalia o wybór prezesa Instytutu. W związku z tym IPN formalnie nie istniał. Dopiero w 2000 roku na to stanowisko został powołany Leon Kieres.

Zbiegiem czasu ukształtowały się struktury Instytutu. Tak też było w przypadku Kielc. Jak wyglądały początki kieleckiej Delegatury IPN?

Formalnie zaczęła ona funkcjonować w marcu 2000 roku, kiedy został przyjęty do pracy sędzia Andrzej Janowski, szef Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich, następnie niemieckich w Kielcach. Przez kilka miesięcy był to jedyny pracownik. Nasza pierwsza siedziba mieściła się na ulicy Zamkowej w Kielcach w budynku powięziennym. Mieliśmy tam wynajęte dwa pokoje, gdzie funkcjonowaliśmy. We wrześniu 2001 roku obsada Delegatury składała się z pięciu osób. W następnym roku udało się podpisać umowę ze Świętokrzyskim Urzędem Wojewódzkim w Kielcach na przejęcie budynku na Pakoszu, w którym do dziś mieści się Delegatura Instytutu Pamięci Narodowej.

To miejsce posiada ciekawą historię.

Była to willa Aleksandra Zarajczyka, byłego I sekretarza Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Kielcach. Siedziba, którą przejęliśmy do gospodarowania, jak się później okazała była nie tylko domem. Pod nim znajduje się schron przeciwatomowy, w którym miało znajdować centrum zarządzania w przypadku wojny, mieściła się tam m.in. specjalna centrala telefoniczna. Miało się tam również znajdować wyjście podziemne. Pomimo naszych prób nie udało się go odnaleźć, być może zostało to umiejętnie zakamuflowane.

Leszek Bukowski, naczelnik Delegatury IPN w Kielcach w latach 2006-2015.

Planowaliście państwo wykorzystać schron pod siedzibą Delegatury?

Zleciliśmy ekspertyzę, która miała dać odpowiedź na pytanie czy można w tym miejscu przetrzymywać materiały archiwalne ale nie doszło do tego. W 2005 r. Prezesem Instytutu został Janusz Kurtyka i wtedy został sfinalizowany projekt rozbudowy delegatury. W latach 2006-2007 powstają dodatkowe budynki a w jednym z nich archiwum, w którym przechowujemy akta przejęte z różnych instytucji

Dysponujecie Państwo dużym zasobem różnego rodzaju materiałów. Jak wyglądało ich przejmowanie?

Jako Delegatura nie byliśmy w stanie tego zrobić sami. Do Kielc przyjeżdżali pracownicy z Oddziału IPN w Krakowie. Oni nie przyjeżdżali na jeden dzień. Te pobyty trwały tydzień, dwa tygodnie. To rodziło kolejne problemy. Gdzie ich zakwaterować? Pracownicy z Krakowa spali na materacach i składanych łóżkach w siedzibie Delegatury. W willi Zarajczyka mieliśmy do dyspozycji łazienkę. Część w tych materiałów, które przejęliśmy powędrowały do Krakowa, skąd po rozbudowie Delegatury wróciły do Kielc. W naszej siedzibie nie było miejsca na ich przetrzymywanie. Nie patrzyliśmy na dzienny upływ czasu. Pracowaliśmy nieraz do 18-19.

Przejmowane przez Delegaturę materiały pochodziły z różnych instytucji.

Dla nas było najważniejsze, z wielkim trudem nam się to udało, przejęcie dokumentów z Komendy Wojewódzkiej Policji w Kielcach, które zawierały materiały wytworzone

z wywiezionymi tymczasowo do Krakowa było to około kilometra akt. Dziś to prawie 2 kilometry, co nie jest mało, jak na Delegaturę. Warto podkreślić, że dzięki tej ciężkiej pracy archiwalnej przy przejmowaniu akt, nasi archiwiści pozyskali umiejętności, które przydały się w kolejnych latach.

Delegatura rozpoczęła również działalność naukową.

To ważny element naszej działalności. Jedną z pierwszych była publikacja autorstwa Ryszarda Śmietanki-Kruszelnickiego o Kedywie AK w 2003 roku. Publikacji naukowych na początku nie było wiele ze względu na niewielką liczbę pracowników. Z czasem rozszerzyliśmy działalność w tym zakresie. Ważnym zagadnieniem, na którym się skoncentrowaliśmy była kwestia pogromu Żydów w Kielcach w lipcu 1946 roku. Wydałmy istotną dwutomową publikację „Wokół pogromu kieleckiego”. Współpracujemy z wieloma stowarzyszeniami i instytucjami. Podpisaliśmy

Edukacja to kolejna płaszczyzna na której skupia się IPN. Jak wyglądała ona w początkowym okresie?

Były to spotkania z mieszkańcami, w tym z młodzieżą, ale nie w Delegaturze, bowiem tutaj nie mieliśmy takich możliwości. Odbływały się one w różnych instytucjach m.in. w Wojewódzkim Domu Kultury w Kielcach czy Kieleckim Centrum Kultury. Ważnym elementem edukacyjnym stały się wystawy. Warto wymienić kilka z nich. Jedną z pierwszych dotyczyła Zbrodni Katyńskiej. W 2007 roku w Pałacyku Zielińskiego otwarliśmy wystawę „Twarze kieleckiej bezpieki”. Cieszyła się ona olbrzymią popularnością. Z tego, co wstępnie ustaliliśmy z szefostwem Pałacyku, ekspozycję obejrzało kilka tysięcy osób. Chętni, by ją zobaczyć przyjeżdżali nawet z zagranicy. W 2015 roku udało się porozumieć z ówczesnym prezydentem Kielc Wojciechem Lubawskim w sprawie siedziby „Przystanku Historia”, który mieści się przy ulicy Warszawskiej. Chętnych na ten lokal, ze względu na jego bardzo dobre położenie, było wiele instytucji i przedsiębiorstw. Władze Kielc znakomicie rozumiały potrzebę istnienia placówki edukacyjnej popularyzującej lokalną historię. Po upływie kilku lat od otwarcia można stwierdzić, że „Przystanek Historia” spełnia swoje zadania. Brakowało takiego miejsca na mapie Kielc.

Problemy lokalowe i kadrowe były największą bolączką Delegatury w omawianym okresie?

Z całą pewnością były jednymi z ważniejszych. Dokumenty leżały w pokojach. Kiedy mieliśmy kontrolę to twierdzono, że takie składowanie materiałów nie jest właściwe. Rozbudowa Delegatury w latach 2006-2007 była koniecznością. Teraz da się normalniej funkcjonować, wtedy było to praktycznie niemożliwe. Był to okres niełatwy, pełny trudnej pracy organizacyjnej. Warte podkreślenia jest to, że mimo wielu trudności udało nam się realizować ustawę o IPN na wszelkie możliwe sposoby.

Dziękuję za rozmowę

Archiwiści porządkujący zasób kartoteczny

przez komunistyczny aparat bezpieczeństwa z całego byłego województwa kieleckiego. Ich znaczenie było olbrzymie dla historyków, ale również dla prokuratorów pionu śledczego Instytutu Pamięci Narodowej, którzy badali zbrodnie komunistyczne, ale również popełnione przez niemieckich nazistów. Ponie-

że zgłaszały się do nas rodziny pracowników komunistycznego aparatu represji, którzy przekazywali akta, które nie powinny znajdować się w ich posiadaniu lub przypadkowo znalezione przez inne osoby. Większość z tych dokumentów ma dużą wartość i służy badaniu najnowszej historii Polski. Wraz z dokumentami

umowę m.in. z Uniwersyte-tem Jana Kochanowskiego w Kielcach oraz współpracujemy ze Stowarzyszeniem „Kielecka Rodzina Katyńska” czy ze Światowym Związkiem Żołnierzy Armii Krajowej. Wspólnie z Muzeum Wsi Kieleckiej wydaliśmy ważną publikację „Represje niemieckie na wsi kieleckiej 1939-1945”.

DOROTA KOCZWAŃSKA-KALITA: DELEGATURA IPN W KIELCACH ZAJMUJE WAŻNE MIEJSCE W BADANIACH I POPULARYZACJI LOKALNEJ HISTORII

Z doktor Dorotą Koczwańską-Kalitą naczelnik Delegatury IPN w Kielcach w latach 2015-2023 rozmawia Tomasz Trepka

Objęcie przez Panią stanowiska naczelnika w 2015 roku nastąpiło po trudnym okresie budowy struktur organizacyjnych Delegatury, kiedy Instytut wśród mieszkańców regionu świętokrzyskiego dopiero zaczynał być rozpoznawalny.

Sięganie w tak odległą przeszłość jest czasami trudne. Delegatura jest, działa. W dużej mierze realizuje te zadania, które udało się wtedy wypracować. Choć niewątpliwie udoskonala je, rozwija, a także tworzy nową jakość. Zanim objęłam funkcję naczelnika Delegatury miałam już za sobą doświadczenie w pracy w instytucie zarówno w Oddziale krakowskim, jak i w Centrali w Warszawie. Niewątpliwie te doświadczenia zarówno jako szeregowego pracownika, a później osoby zarządzającej pomogły mi w rozwijaniu działalności w Delegaturze. Miałam świadomość, że delegatury choć stanowią najmniejsze jednostki w całej strukturze IPN, to ich zadania nie są mniejsze od tych powierzanych oddziałom. A delegatura w Kielcach obejmuje całe województwo świętokrzyskie tak bogate swą historią. Cały czas towarzyszyła mi świadomość, że właśnie te małe jednostki odgrywają szczególną rolę zarówno w odtwarzaniu historycznej wiedzy w poszczególnych regionach, przywracaniu pamięci o ludziach, wydarzeniach, miejscach, które z perspektywy wielkich miast nie zawsze mogły zostać zauważone. To przywracanie pamięci w różnych aspektach i różnymi metodami stało się podstawowym kierunkiem działalności. Nie możemy zapominać o tym, że wiele wydarzeń z dziejów najnowszych przed rokiem 1989 nie było obecnych w świadomości społecznej, bądź też zostały zmitologizowane zgodnie z potrzebami i oczekiwaniami komunistycznej władzy.

Dzięki działalności pracowników Delegatury, Kielce stały się ważnym ośrodkiem badania relacji polsko-żydowskich.

Delegatura ma swoje ważne miejsce jako ośrodek badawczy najnowszej historii Polski. Efektem prac są syntezy i zbiory studiów, jak też monografie wpisujące się w tematykę konkretnych projektów. Na uwagę rzeczywiście zasługują badania nad okupacją niemiecką na terenie Kielecczyny i niewątpliwie relacje polsko-żydowskie w czasie II wojny światowej. Tematyka ta była podejmowana już wcześniej przez pracowników delegatury. Jednak nie były to działania prowadzone na taką skalę jak dziś. Przełomowym momentem budowania środowiska naukowego, którego ambicją (mam nadzieję, że do dzisiaj) była chęć prowadzenia rzetelnej wymiany myśli naukowej wokół tematyki żydowskiej, była międzynarodowa debata pt. „Antysemityzm jako narzędzie komunizmu. Pytania - hipotezy - interpretacje” oraz „Badacze wobec wydarzeń w Kielcach 4 lipca 1946r” zorganizowanej między innymi przez Delegaturę w 70. rocznicę tragicznych wydarzeń w Kielcach. Od 2017 r. zapoczątkowaliśmy cykl konferencji wspólnie z Uniwersytetem Jana Kochanowskiego pt.: „Relacje polsko-żydowskie w XX wieku. Badania - kontrowersje - perspektywy. Corocznie przygotowaliśmy konferencje dotyczące różnych aspektów tych relacji m.in.: „Żydzi i wojna polska w XIX i XX wieku”, „Polacy i Żydzi w cieniu okupacji niemieckiej na ziemiach polskich”, „Wokół pomocy Żydom na ziemiach polskich”, „Stereotypizacja w badaniach nad relacjami polsko-żydowskimi”. Łącznie odbyło się VI Colloquium. Warto wspomnieć, że włączyliśmy się do współorganizacji konkursu „Nasi sąsiedzi Żydzi” skierowanego do społeczności uczniowskiej. Ta problematyka była również obecna na zajęciach edukacyjnych prowadzonych przez pracowników Centrum Edukacji „Przystanek Historia IPN”.

Kwestia relacji polsko-żydowskich to nie tylko okres okupa-

Doktor Dorota Koczwańska-Kalita, naczelnik Delegatury IPN w Kielcach w latach 2015-2023

cji niemieckiej. Sprawą, która wciąż nie jest zamknięta stał się pogrom Żydów z 4 lipca 1946 roku. Na tej płaszczyźnie Delegatura mocno się zaangażowała.

Po objęciu stanowiska dostrzegłam, jak ogromną wagę społeczność lokalna przywiązuje do kwestii pogromu z 1946 roku. Temat ten był nadal żywy i stanowił traumę przenoszoną z pokolenia na pokolenie. Nie ukrywałam, że bardzo mnie to wtedy poruszyło. Uznałam, że jest to w pewnym sensie priorytet dla badań instytutowych zarówno w skali regionu, jak i centrali. Pamiętam wielogodzinne dyskusje z pracownikami, którzy badali ten temat od lat. To świetni specjaliści. Uznaliśmy, że stan zaniedbań, niewiedzy, uproszczeń wymaga pogłębionych badań. Wtedy to koordynatorem projektu „Dzieje Żydów w Polsce i relacje polsko-żydowskie w latach 1914-1989” został pra-

cownik delegatury kieleckiej, wznowiono prace nad monografią pogromu.

Działalność Delegatury to nie tylko kwestie relacji polsko-żydowskich, ale również niezliczona ilość różnego rodzaju wystaw, konferencji naukowych i spotkań.

Pracownicy delegatury prowadzą badania nad historią w ramach centralnych oraz oddziałowych projektów badawczych. Projekty delegatury, bo na nie chciałabym zwrócić szczególną uwagę, były prowadzone systematycznie i cyklicznie we współpracy z innymi ośrodkami badawczymi. Uważam to za duże osiągnięcie, biorąc pod uwagę niewielki stan osobowy Delegatury. O konferencji na temat relacji polsko-żydowskich już mówiliśmy. Kolejna ważna konferencja cykliczna o charakterze międzynarodowym pt.: „Zbrodnie sądowne w latach 1944-1989. Konformizm czy relatywizm

moralny środowisk prawniczych” organizowana była z Wyższą Szkołą Ekonomii Prawa i Nauk Medycznych”. Z kolei „Życiorysy niepokornych” przygotowaliśmy razem z Muzeum Historii Kielc, „Wieś polską podczas II wojny światowej” razem z Muzeum Martyrologii Wsi Polskich”, a „Polskie Państwo Podziemne” z Uniwersytetem Jana Kochanowskiego. Szczególnie bliska mojemu sercu jest seria wydawnicza „Dzienniki Wspomnienia Pamiętniki Listy”. Wartość tego wydawnictwa dla historyków, regionalistów i mieszkańców Kielecczyny jest nie do przecenienia.

Badania naukowe trzeba spopularyzować, by dotrzeć do szerszej grupy odbiorców. Taką rolę pełni otwarte w 2016 roku Centrum Edukacyjne „Przystanek Historia”?

Przez te lata w Przystanku działa się naprawdę dużo. To zasługa oddanych pracowników. Dziś to miejsce znane jest mieszkańcom Kielc i regionu świętokrzyskiego z licznych promocji, dyskusji, debat, pokazów filmów historycznych. Tu przypomniano historię regionu w ramach spotkań „Historia dla każdego”, tu toczono żywe dyskusje w ramach cyklu „Kłopoty z historią”. „Przystanek Historia” jest szczególnie ważnym, ale też i znanym miejscem dla przedszkolaków i uczniów różnego typu szkół. Tu na spotkania przychodzili nauczyciele. To, tu realizowana jest wszechstronna edukacja: warsztaty, konkursy projekty edukacyjne. Tu powstają liczne wystawy, warto przypomnieć choćby np. „Ziemia Świętokrzyska. Droga do niepodległości 1914-1918” czy „PRL: propaganda a rzeczywistość” oraz „Zbrodnie (nie)osądzone. Rozliczenia z niemieckimi sprawcami zbrodni z okresu II wojny światowej”. Działalność Przystanku charakteryzowała się różnorodnością podejmowanych działań poprzez to stał się on nie tylko rozpoznawalny, ale i ceniony.

Przed IPN stanęło rozliczenie z przeszłością. Można do niego również zaliczyć dekomunizację, która objęła również region świętokrzyski.

Dekomunizacja wpisuje się w politykę pamięci, a kluczem do niej jest prawda. W tym miejscu chciałabym przypomnieć śp. Janusza Kurtykę Prezesa IPN w latach 2005-2010. Uważał, że nie można przechodzić do porządku dziennego nad istnieniem obiektów siłą rzeczy wymuszających nienależny szacunek wobec ludzi i struktur działających przeciwko wolności obywateli i niezawisłości Rzeczypospolitej. Rozumiał, że tolerując takie obiekty, państwo staje się źródłem przekazu niemoralnego. IPN nazwał problem po imieniu i pokazał jego skalę. A tym samym zmusił społeczeństwo do refleksji, czego przykładem może być województwo świętokrzyskie.

Co uważa Pani za największy sukces Delegatury w latach 2015-2023?

Największym sukcesem Delegatury jest jej zespół. To dzięki niemu Delegatura działała prężnie, rozwijała się wielokierunkowo. To zaowocowało przychylnością wielu środowisk. Moim zdaniem to, co powinno być normą we współpracy pomiędzy instytucjami w Polsce, na Kielecczynie było pewnym fenomenem. Pragnę tu przypomnieć Porozumienie, które podpisano, ponad podziałami, z przedstawicielami najważniejszych instytucji w woj., świętokrzyskim i gminie Kielce w sprawie organizacji świąt państwowych i uroczystości rocznicowych. Warto podkreślić wręcz modelową i wzorową współpracę z ośmioma instytucjami nauki i kultury przy realizacji Serii Świętokrzyskiej. Współpracę z „Solidarnością” i środowiskami kombatanckimi. Sukcesem była przychylność mieszkańców, a także każdy wyraz życzliwości i docenienia naszej pracy. Myślę, że dla pracowników delegatury i dla mnie osobiście był to duży sukces.

ARCHIWUM - SERCE DELEGATURY IPN W KIELCACH

Iwona Czyżykkierownik Wydziału Archiwalnego Delegatury
IPN w Kielcach

Sercem Delegatury Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach jest archiwum. Od ponad 20 lat archiwiści realizują zadania związane z gromadzeniem, ewidencjonowaniem, przechowywaniem, opracowywaniem, zabezpieczeniem oraz udostępnianiem dokumentów dotyczących losów Narodu Polskiego w latach 1917 - 1990.

Delegatura Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach gromadzenie zasobu archiwalnego rozpoczęła w 2001 r. od przejęcia akt byłej Okręgowej Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Kielcach. W kolejnych latach przejmowane były dokumenty cywilnych i wojskowych organów bezpieczeństwa PRL z lat 1944-1990, materiały dotyczące osób represjonowanych, wytworzone przez sądy, prokuratury i jednostki penitencjarne, materiały dotyczące zbrodni nazistowskich, komunistycznych i innych popełnionych na Polakach i obywatelach polskich od 1917 r.

Cenną grupę materiałów przekazanych do zasobu archiwalnego stanowią darowizny osób prywatnych. Do chwili obecnej przekazanych zostało 116 kolekcji od osób prywatnych i instytucji. Wśród przekazanych archiwaliów znajdują się różnorodne dokumenty, fotografie, wspomnienia, a także przedmioty dotyczące zarówno osobistego życia darczyńców i ich rodzin, jak również ważnych wydarzeń historycznych. Od 2017 r. Instytut Pamięci Narodowej gromadzi tego typu nabytki w ramach projektu Archiwum Pełne Pamięci. Działania te służą ratowaniu naszego dziedzictwa kulturowego, cennych dokumentów czy pamiątek ukazujących ważne wydarzenia z dziejów Polski. Często dokumenty te przedstawiają szerzej nieznane lub zapomniane historie rodzinne, a przekazanie ich do archiwum IPN daje możliwość podzielenia się nimi z szerszym gronem odbiorców i ocalić od zapomnienia.

Warto wspomnieć, że w 2023 r. do zasobu archiwalnego Delegatury IPN w Kielcach przekazało swoje zbiory jedenastu darczyńców prywatnych, z czego dziesięć ko-

Lekcja archiwalna dla studentów Mediów, Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach

lekcji jest w oryginale, a jedna w formie kopii elektronicznej. Przekazane dokumenty stają się częścią narodowego zasobu archiwalnego, są rzetelnie opracowywane i odpowiednio zabezpieczane, a następnie udostępniane. Przekazywane kolekcje dzięki swojej różnorodności i wartości historycznej często są wykorzystywane przez badaczy do publikacji czy wystaw.

Obecnie zasób archiwalny Delegatury IPN w Kielcach wynosi 1870,04 mb akt. Materiały archiwalne w Delegaturze IPN w Kielcach przechowywane są w dwóch magazynach. Pracownicy Wydziału Archiwalnego odpowiadają za ich opracowywanie i udostępnianie.

Należy w tym miejscu wspomnieć, że wyszukiwaniu i udostępnianiu informacji o zasobie Instytutu Pamięci Narodowej służą elektroniczne pomoce. Najważniejszym narzędziem jest Cyfrowe Archiwum, które stanowi bazę danych o wszystkich dokumentach, jakie są zgromadzone w zasobie archiwalnym Instytutu Pamięci Narodowej. Powszechny dostęp do informacji o zasobie IPN zapewnia publikowany w Internecie Inwentarz Archiwalny IPN, dostępny na stronie www.inwentarz.ipn.gov.pl. Obecnie opublikowano w nim 2 767 100 opisów jednostek archiwalnych i jest on na bieżąco uzupełniany. Inwentarz opisuje archiwalia w sposób pozwalający na identyfikację zagadnień lub osób, których do-

tyczą dokumenty przechowywane w archiwach Instytutu.

Archiwiści Delegatury IPN w Kielcach prowadzą kwerendy w zasobie archiwalnym i ewidencyjnym na potrzeby realizacji wniosków o udostępnienie dokumentów. Wnioskodawcy mogą się zapoznać z dokumentami dotyczącymi swojej osoby, zmarłej najbliższej, dokumentami osobowymi pracownika lub funkcjonariusza byłych organów bezpieczeństwa, informacjami dotyczącymi osób pełniących funkcje publiczne. Pracownicy naukowci i dziennikarze mają prawo wglądu w dokumenty potrzebne do przygotowania publikacji czy materiału naukowego.

Poza opracowywaniem i udostępnianiem materiałów archiwalnych z zasobu IPN, od 2010 r. Wydział Archiwalny kieleckiej delegatury organizuje uroczystości wręczenia Krzyży Wolności i Solidarności dla działaczy opozycji antykomunistycznej w PRL z byłego województwa kieleckiego. W latach 2011-2023 Krzyżem Wolności i Solidarności odznaczono 215 osób z terenu woj. świętokrzyskiego. Delegatura IPN w Kielcach wraz z Oddziałem Instytutu Pamięci Narodowej w Krakowie organizuje też uroczystości wręczenia nagrody honorowej Świadek Historii osobom szczególnie zasłużonym dla upamiętniania historii narodu polskiego w regionie oraz wspierającym pion edukacyjny IPN w dziele edukacji historycznej.

Poza wykonywaniem obowiązków związanych z pracą archiwalną, nasz wydział włącza się w inne działania popularyzatorskie czy edukacyjne, skierowane do różnych grup odbiorców. Jednym z nich jest z pewnością organizacja Europejskiej Nocy Muzeów. Udział w tym wydarzeniu ma na celu popularyzowanie wiedzy o zadaniach Instytutu i jego zasobie. Do tej pory uczestniczyliśmy w 9 edycjach tego wydarzenia. Podczas tych spotkań goście mają okazję do odwiedzenia magazynu, w którym przechowywane są akta, zobaczyć pracownię reprograficzną oraz obejrzeć ciekawe dokumenty i eksponaty z naszego zasobu, a także zagrać w gry edukacyjne wydawane przez Instytut Pamięci Narodowej. Jedną z ciekawostek, które zawsze podczas tego wydarzenia cieszy się dużą popularnością, jest zwiedzanie schronu, znajdującego się w podziemiach kieleckiej Delegatury.

Bardzo popularne wśród uczniów i nauczycieli szkół średnich i wyższych z naszego województwa są lekcje archiwalne, prowadzone przez pracowników pionu archiwalnego. Są one często połączone ze zwiedzaniem pomieszczeń delegatury. Tematyka spotkań dotyczy najczęściej zapoznania uczniów/studentów z działalnością Instytutu Pamięci Narodowej, omówieniem dostępnego zasobu archiwalnego i możliwości praktycznego korzystania z niego.

Archiwiści podczas pracy w nowym magazynie

Pracownicy Wydziału Archiwalnego włączają się również w działalność związaną z upamiętnianiem historycznych wydarzeń, miejsc i postaci w dziejach walki i męczeństwa Narodu Polskiego. Co roku w ramach upamiętnienia ofiar Zbrodni Katyńskiej Wydział Archiwalny Delegatury IPN w Kielcach wraz ze Stowarzyszeniem „Kielecka Rodzina Katyńska” organizują Marsz Katyński, w którym licznie uczestniczą kieleckie szkoły i mieszkańcy miasta.

Wśród innych działań, w których uczestniczą nasi pracownicy można wymienić organizowanie uroczystości rocznicowych m.in. pierwszego masowego transportu więźniów do Auschwitz czy rocznicy agresji ZSRS na Polskę. Archiwiści biorą udział także w różnych imprezach historycznych organizowanych przez inne instytucje. Przykładem takiej współpracy jest piknik historyczno-militarny w Ośrodku Myśli Patriotycznej i Obywatelskiej w Kielcach, który miał miejsce 6 września 2023 r.

W ramach działalności związanej z upamiętnianiem wydarzeń historycznych, Wydział Archiwalny Delegatury IPN w Kielcach wraz ze Środowiskiem Świętokrzyskich Zgrupowań Partyzanckich Armii Krajowej „Ponury”-„Nurt” Obwód Świętokrzyski Związku Harcerstwa Rzeczypospolitej, uczestniczył w przygotowaniu wystawy pt. „Historia Zgrupowań Partyzanckich AK „Ponury”. Wernisaż wystawy odbył się na placu Centrum Przygotowań do Misji Zagranicznych w Kielcach w dniu 16 czerwca 2023 r.

Warto zauważyć, że oprócz bieżącej pracy archiwalnej, jaką wykonują na co dzień pracownicy naszego wydziału, angażują się oni w działalność naukową. Przykładem jest praca nad edycją źródeł dokumentów znajdujących się w kieleckim zasobie. Do dalszych prac edytorskich oddana została publikacja „Rok Pierwszy. Powstanie i działalność aparatu bezpieczeństwa publicznego na kielecczyźnie (1944-1945)”.

Zasób archiwalny Delegatury Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach z pewnością stanowi kopalnię wiedzy o historii Kielecczyzny i jej mieszkańcach. Zapraszamy wszystkich do zgłębiania dziejów swoich najbliższych oraz regionu. Archiwiści zawsze służą pomocą przy wypełnianiu wniosków i udzielają wszelkich niezbędnych informacji dotyczących korzystania z zasobu Instytutu Pamięci Narodowej.

PRACA U PODSTAW

O edukacyjnej działalności Delegatury IPN w Kielcach

Konferencja dla nauczycieli „Westerplatte – edukacja i pamięć”, Kielce, 18 września 2023 r.

Otwarcie wystawy „Zbrodnie (nie)osądzone. Rozliczenia z niemieckimi sprawcami zbrodni z okresu II wojny światowej, Kielce, Plac Artystów, 28 czerwca 2023 r.

Prace plastyczne z wojewódzkiego konkursu „Prekursorki, konspiratorki, buntowniczk – Polki w XX wieku”

Edyta Krężolek

kierownik Referatu Edukacji Narodowej
Delegatura IPN w Kielcach

„Edukacja to najpotężniejsza broń, jakiej możesz użyć, aby zmieniać świat” powiedział Nelson Mandela, laureat Pokojowej Nagrody Nobla, ikona walki z apartheidem, rasistowskim systemem gnębącym ludzi w Republice Południowej Afryki. Były prezydent RPA idealnie podkreślił znaczenie kształcenia, które jest wciąż aktualne we współczesnym świecie.

Edukacja w zakresie historycznym, wbrew przekonaniu niektórych o jej nieprzydatności, ma istotny wpływ na przygotowanie do życia we współczesnym świecie. To znajomość historii wpływa na naszą postawę wobec przeszłości, jej zabytków czy historycznie ukształtowanych form istnienia społeczeństwa i państwa. Świadomość historyczna jest istotna dla odczuwania więzi w ramach rodziny, grupy etnicznej, narodu, państwa czy wspólnoty religijnej. Jest również ukierunkowana na kształtowanie otwartych umysłów – kochających swoją Ojczyznę, jej kulturę i tradycje, ale także zdolnych do współżycia i współdziałania z przedstawicielami innych narodów, w tym z członkami innych grup etnicznych, religijnych i kulturowych. W zasadniczym zakresie nauczanie historii jest w Polsce realizowane w ramach edukacji szkolnej, zarówno na poziomie szkoły podstawowej jak i ponadpodstawowej. Ma to oczywiście szereg zalet – masowość, przystępność i niski koszt – które dają szansę na dotarcie z wiedzą historyczną praktycznie do wszystkich Polaków. Warto jednak zapewnić nauczycielom wsparcie, aby swoją, jakże ważną, misję mogli w dalszym ciągu z powodzeniem i jak naj-

lepszym skutkiem realizować. A uczniom umożliwić naukę poza szkolną ławą i bez ocen.

Misja

Od 25 lat zadanie wspierania kształcenia Polaków z zakresu historii najnowszej oraz upowszechniania tej wiedzy w kraju i za granicą, z powodzeniem realizuje Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, powołany dla zachowania pamięci o ogromie ofiar, strat i szkód poniesionych przez Naród Polski w latach II wojny światowej, a także po jej zakończeniu, upamiętniania patriotycznych tradycji zmagania Narodu Polskiego z okupantami, nazizmem i komunizmem, jak również czynów obywateli, dokonywanych na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego i w obronie wolności oraz godności ludzkiej. Głównym zadaniem funkcjonującego w strukturze IPN Biura Edukacji Narodowej jest popularyzacja historii Polski od 1918 r., promowanie wiedzy o udziale Polaków w II wojnie światowej, informowanie o metodach, miejscach i sprawcach zbrodni popełnionych na obywatelach polskich, wspieranie lokalnych inicjatyw o charakterze patriotycznym i upamiętniającym. Dzięki temu, że BEN działa w skali ogólnopolskiej w 11 oddziałach i 7 delegaturach na terenie Polski, jest realnym i łatwo dostępnym partnerem dla wszelkich podmiotów chcących podejmować tematykę historyczną. W swej pracy Biuro Edukacji Narodowej współdziała zatem ze szkołami, uczelniami, innymi instytucjami oświatowymi lub kulturalnymi, stowarzyszeniami, fundacjami i innymi organizacjami pozarządowymi, mediami, polskimi organizacjami i instytucjami emigracyjnymi oraz or-

ganami władzy publicznej. Działania te mają charakter cykliczny i są prowadzone w ramach kalendarza najważniejszych rocznic historycznych oraz kalendarza szkolnego. Edukatorzy IPN przygotowują i prowadzą lekcje, wykłady, warsztaty, debaty, konferencje, seminaria, a także rajdy i gry miejskie związane z miejscami pamięci. Przygotowywane są wystawy, projekty edukacyjne i konkursy o tematyce historycznej. Referat Edukacji Narodowej, który funkcjonuje w strukturze delegatury IPN w Kielcach, prowadzi działalność na terenie woj. świętokrzyskiego, a pracują w nim aktualnie cztery osoby.

Punkt wyjścia

Współpraca z pedagogami jest bez wątpienia jednym z najważniejszych zadań Referatu Edukacji Narodowej IPN w Kielcach, bo to oni są kluczem do sukcesu – w dalszym ciągu wiedza przekazywana przez nauczycieli w szkole jest oceniana przez uczniów jako najbardziej wiarygodne źródło informacji. Na przestrzeni lat zorganizowaliśmy szereg konferencji edukacyjnych oraz szkoleń, w tym we współpracy z Ministerstwem Edukacji Narodowej, których celem było wsparcie nauczycieli poprzez zaprezentowanie aktualnego stanu badań naukowych dla poszczególnych zagadnień oraz dostarczenie narzędzi i inspiracji przydatnych do ich realizacji w praktyce. Były to m.in. cykle szkoleń ogólnopolskich „Zmagania o niepodległość Polski od listopada 1918 r. oraz budowa struktur państwa i wojny o granice Rzeczypospolitej”, „Między dwoma totalitaryzmami”, „Dzieje polskiej emigracji niepodległościowej 1939-1989”, „Szlaki Nadziei – Armia gen. Andersa”. Ponadto zorganizowa-

liśmy ostatnio pod hasłem „Edukacja i pamięć” także regionalne konferencje szkoleniowe poświęcone żołnierzom 4. Pułku Piechoty Legionów z Kielc broniących we wrześniu 1939 r. Westerplatte i Zagładzie Żydów w czasie II wojny światowej oraz ratującym ich Polakom, ze szczególnym uwzględnieniem historii Sprawiedliwych z terenu woj. świętokrzyskiego. Uczestnicy szkoleń zawsze otrzymują bezpłatne materiały edukacyjne, które mogą później wykorzystywać w swojej bieżącej pracy z uczniami. Partnerские relacje ze środowiskiem nauczycielskim, które jest otwarte na naszą ofertę edukacyjną, są dla nas niewątpliwym powodem do satysfakcji.

Rozbudzić pasję

Czy historii można uczyć przedszkolaków i uczniów edukacji wczesnoszkolnej? Zdecydowanie tak i właśnie dlatego dzieci w tym wieku są najczęstszymi, i chyba najbardziej wdzięcznymi, odbiorcami działań edukacyjnych pracowników kieleckiego IPN. W oparciu o cykl filmów animowanych „Co by było, gdyby zwierzęta mówiły?” prowadzimy warsztaty, które przybliżają najmłodszym wybrane aspekty z historii Polski – odzyskanie niepodległości, wojnę polsko-bolszewicką, okres dwudziestolecia międzywojennego czy udział Polaków w walkach w czasie II wojny światowej. Filmy, których bohaterami są psy Ciapiek i Sambo oraz niedźwiedzie Baśka Murmańska i Wojtek, w sposób naturalny skłaniają do rozmowy o opowiadanych przez zwierzęta wydarzeniach. A historia to przecież nic innego jak opowieść, która ma wiele oblicz do odkrycia i może rozbudzić w dzieciach prawdziwą pasję. Ze starszymi dziećmi i mło-

dzieżą edukatorzy z kieleckiego IPN również pracują w formule warsztatów, czyli zajęć nastawionych na aktywność i zaangażowanie uczestników. Największą popularnością wśród nich cieszą się tematy: „Droga do niepodległości Polski”, „Józef Piłsudski i jego żołnierze”, „Oni szli Szarymi Szeregami”, „IV rozbiór Polski” czy „Śledztwo katyńskie”. Nasze zajęcia terenowe, prowadzone w oparciu o aplikację mobilną „Action Track”, spotykają się z bardzo dobrym odbiorem uczestniczących w nich osób. Wykorzystując smartfony, młodzież przemierza wyznaczoną trasę i w trakcie gry zdobywa wiedzę oraz mierzy się z zadaniami wymagającymi znajomości faktów oraz kreatywności. W taki sposób poznają historię Wojtki Szczepaniaka, harcerza Szarych Szeregów, Żołnierzy Wyklętych, „polskich miesięcy” czy też stanu wojennego. Dla tych, którym szkolna podstawa programowa nie wystarcza i chcą dowiedzieć się więcej, organizujemy konkursy – poświęcone historii, chociaż nie zawsze strictly historyczne. Każdy, kto podejmuje wysiłki aby przygotować się do konkursu, zyskuje nową wiedzę, a przede wszystkim umiejętność korzystania z różnych źródeł. Nawet jeśli jest to konkurs recytatorski „...gdy nad głowami świszcza kule...” – poezja i proza okresu II wojny światowej lub zorganizowany ostatnio z okazji setnej rocznicy pierwszego startu polskiej reprezentacji na igrzyskach olimpijskich konkurs plastyczny „Paryż 24. Polski wkład w historię igrzysk olimpijskich”. Pracując z dziećmi i młodzieżą staramy się udowodnić, że historia uczy kojarzyć fakty, dostrzegać związki przyczynowo – skutkowe, myśleć krytycznie, analizować. A te

umiejętności będą zawsze przydatne.

Spotkanie z historią

Edukacja historyczna to kompleksowe działania skierowane do odbiorcy w każdym wieku, jest też wspieranym środkiem do tego, by łączyć pokolenia. Wystawy historyczne służą poszerzeniu wiedzy osób, które stykają się z nimi nawet w sposób przypadkowy i tylko na chwilę. Dlatego mają skondensowany opis (dla zachęty do pogłębiania wiedzy we własnym zakresie) oraz fotografie, bądź cytaty dobrane tak, aby przykuć uwagę. Aktualnie dysponujemy blisko 70 wystawami dotyczącymi okresu 1918-1989, a część z nich ma charakter biograficzny. Wśród tych, których autorami są pracownicy Referatu Edukacji Narodowej w Kielcach warto wymienić: „Zbrodnie nie(osądzone). Rozliczenia z niemieckimi sprawcami zbrodni z okresu II wojny światowej”, „PRL: propaganda a rzeczywistość”, „Eugeniusz Bodo” czy „Jan Piwnik Ponury”. A pracujemy jeszcze nad biografią elementarną Marii Skłodowskiej-Curie, Eugeniusza Kaszyńskiego „Nurta” oraz dziejami stalinizmu w Polsce i historią Pierwszej Kompanii Kadrowej. Nasze wystawy są obecne w przestrzeni publicznej Kielc i innych miejscowości województwa świętokrzyskiego. Mogą je bezpłatnie wypożyczyć szkoły, instytucje oświatowe lub kulturalne, stowarzyszenia i inne podmioty zainteresowane organizacją ekspozycji na własnym terenie. Stale goszczą również w Centrum Edukacyjnym IPN „Przystanek Historia” przy ul. Warszawskiej 5 w Kielcach, w którym odbywają się także konferencje, projekcje filmów, debaty historyczne czy dyskusje o książkach. W miejscu, w którym spotkać się można z historią.

PRZED WSZYSTKIM ŹRÓDŁA

Działalność Referatu Badań Historycznych Delegatury IPN w Kielcach

dr Marzena Grosicka
kierownik Referatu Badań Historycznych

Istotnym zadaniem realizowanym w Instytucie Pamięci Narodowej pozostaje prowadzenie badań naukowych z zakresu najnowszej historii Polski oraz upowszechnianie ich wyników. Służy temu publikowanie monografii, prac zbiorowych, wydawanie czasopism naukowych ale także relacji, wspomnień i pamiętników. Cennym uzupełnieniem pozostaje różnicowany katalog wydawnictw popularnonaukowych. Zdecydowana większość z nich stanowi efekt zaangażowania pracowników Instytutu w działalność Centralnych Projektów Badawczych.

Pracownicy Referatu Badań Historycznych Delegatury IPN w Kielcach prowadzą badania naukowe w ramach pięciu Centralnych Projektów Badawczych. Z perspektywy kieleckiej warto podkreślić, że koordynatorem projektu „Dzieje Żydów w Polsce i stosunki polsko-żydowskie w latach 1917-1990” jest dr Tomasz Domański z tutejszej delegatury. W ramach tego samego projektu powstaje również niezwykle ważna i oczekiwana publikacja dotycząca genezy, przebiegu oraz skutków pogromu Żydów w Kielcach (4 lipca 1946 r.) autorstwa dr. Ryszarda Śmietanki-Kruszelnickiego. W ramach projektu: „II wojna światowa i okupacja ziem polskich 1939-1944/45” Paweł Żołądek przygotowuje monografię poświęconą funkcjonowaniu Inspektoratu Kieleckiego Armii Krajowej.

W projekcie „Ruch komunistyczny i aparat władzy 1917-1990” pracują prof. Adam Massalski który odpowiada za przygotowanie monografii PZPR w województwie kieleckim (1948-1975) oraz Piotr Juchowski, który pisze o losach działaczy PPS w systemie władzy politycznej po 1948 r.

W projekcie: „Struktury i metody działania aparatu bezpieczeństwa w Polsce 1944-1989/90” aktywny udział biorą dr Izabela Bożyk, która pracuje nad informatorem personalnym kadry kierowniczej tzw. aparatu bezpieczeństwa państwa oraz Marek Jończyk, przygotowujący naukowy przewodnik po siedzibach Urzędu Bezpieczeństwa/Służby Bezpieczeństwa w woj. kieleckim. W ramach projektu: „Solidarność i opór społeczny 1956-1989” dr Ma-

zena Grosicka we współpracy z dr. Ryszardem Śmietanką-Kruszelnickim przygotowuje monografię NSZZ „Solidarność” w regionie świętokrzyskim.

Ponadto w ramach działalności projektowej historycy z kieleckiej Delegatury Instytutu organizują konferencje, wygłaszają wykłady, uczestniczą w panelach dyskusyjnych. Biorą również udział w audycjach radiowych i telewizyjnych, uroczystościach rocznicowych oraz innych przedsięwzięciach mających na celu popularyzację wiedzy o historii najnowszej.

Seria Świętokrzyska

Istotnym dopełnieniem projektów centralnych są inicjatywy o charakterze regionalnym, lokalnym. Stąd tak duże znaczenie w Instytucie mają Oddziałowe Projekty Badawcze. W Delegaturze IPN w Kielcach realizowany jest jeden tego typu projekt, tj. Seria Świętokrzyska „Dzienniki, Wspomnienia, Pamiętniki, Listy”.

Pomysłodawcami tej naukowej i wydawniczej inicjatywy byli prof. Adam Massalski oraz dr Dorota Koczwańska-Kalita. W projekt zaangażowało się szereg instytucji, które od 2016 r. realizują wyzwanie jakim niezmiennie jest poszukiwanie, opracowywanie oraz publikowanie materiałów źródłowych dotyczących Kielecczyny. Obecnie w ramach Serii z Instytutem Pamięci Narodowej współpracują: Archiwum Diecezjalne w Kielcach, Archiwum Państwowe w Kielcach, Muzeum Historii Kielc, Muzeum Narodowe w Kielcach, Biblioteka Uniwersytecka Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, Instytut Historii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach oraz Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Witolda Gombrowicza w Kielcach. Tytułowe dzienniki, wspomnienia, pamiętniki i listy z jednej strony mają duży potencjał poznawczy w badaniu dziejów najnowszych, nie tracąc przy tym waloru stawiającego je w gronie poczytnych pozycji książkowych.

„Dzienniki, Wspomnienia, Pamiętniki, Listy”

W ramach Serii „Dzienniki...” ukazało się dotychczas sześć tomów. Pozycją otwierającą były „Listy z frontu i na front. Korespondencja ro-

Promocja książki *Dziennik „Staszka”. Zapiski st. strz. z cenz. Stanisława Wolffa, żołnierza Zgrupowań Partyzanckich AK „Ponury” (15 czerwca – 11 października 1943 r.), 13 czerwca 2019 r.*

dziny Massalskich (1914-1921)” w opracowaniu prof. Adama Massalskiego. W publikacji przedstawiona została korespondencja rodzeństwa Stanisławy oraz Feliksa Tadeusza, Zygmunta i Leona Massalskich z lat 1914-1921. Przez pryzmat spuścizny epistolograficznej możliwym było „zajrzenie” w codzienność Polaków biorących udział w walkach o odzyskanie niepodległości podczas I wojny światowej oraz w wojnie polsko-bolszewickiej. Książka stanowi znakomity zbiór spostrzeżeń na sprawę odradzającej się Polski – zarówno z punktu widzenia żołnierzy Legionów Polskich, jak i z perspektywy wydarzeń rozgrywających się w Kielcach.

Kolejną wydaną drukiem publikacją była „Kronika parafii Imielno” spisana przez ks. Adama Włosińskiego w opracowaniu prof. Jerzego Gapysa i ks. dr. Tomasza Gocela. Nieoczywista forma skrupulatnie prowadzonej kroniki pozwala po latach poznać życie codzienne mieszkańców kieleckiej prowincji brutalnie przerwanym dramatem wydarzeniami z czasów I wojny światowej. Publikacja zawiera szereg obrazów przyfrontowej codzienności obserwowanej i komentowanej przez księdza. To los cywilów zmagających się z głodem, chorobami, śmiercią najbliższych i innymi konsekwencjami działań wojennych. Naturalistyczne opisy pobudzają do refleksji nad ogromem zniszczeń i wielkością ofiary, którą ponieśli zwykli ludzie u progu niepodległości ojczyzny.

Trzeci tom Serii Świętokrzyskiej stanowi partyzancki dziennik Stanisława Wolffa „Staszka” w opracowaniu dr. Marka Jedynaka. To z kolei autentyczny zapis wydarzeń z okresu kilku miesięcy służby młodego człowieka w szere-

gach Armii Krajowej, w owianych sławą Zgrupowaniach Partyzanckich AK „Ponury”. Dwa zeszyty zapisków odnalezione zostały przez Niemców w plecaku Autora, poległego 14 października 1943 r. Zawierają naturalistyczne opisy szlaku bojowego oddziałów AK w Górach Świętokrzyskich. Dziennik ten jest szczególnie cennym źródłem pamiętnikarskiego, zaliczanego do niezwykle cennej wojennej literatury autobiograficznej.

„Korespondencja rodziny Artwińskich (1889-1983)” w opracowaniu Pawła Wolańczyka to czwarty tom Serii. Ze względu na jednego z bohaterów książki, to tom szczególnie poszukiwany przez historyków i regionalistów badających dzieje Kielc. Stanowi unikalne źródło, opisujące trzy pokolenia rodziny Artwińskich. W tym życie prywatne i zawodowe Stefana Artwińskiego – ostatniego prezydenta Kielc w II Rzeczypospolitej, jego rodziców, żony oraz dzieci. Na kartach książki można odnaleźć mniej znane szczegóły dotyczące ich wzajemnych relacji oraz motywów działań a ponadto cały wachlarz emocji. Szczególnie przejmujące teksty zachowały się z okresu II wojny światowej i zapiski powojennych zmagania z „władzą ludową”.

Niezwykle wartościową publikacją w ramach Serii pozostaje książka przygotowana przez Marka Jończyka. Jej bohaterami są Kieleccy Katyńscy. Rekomendowana książka to nic innego jak zbiór korespondencji wytworzonej i wysłanej przez ofiary Zbrodni Katyńskiej do swoich najbliższych. Kolekcja składa się z listów i kart pocztowych adresowanych głównie do rodzin, przyjaciół i znajomych. Ich bardzo osobista treść rzuca zupełnie nowe światło na zbrodnię oraz ofiary. W listach wi-

Publikacje, które ukazały się w ramach Serii Świętokrzyskiej „Dzienniki, Wspomnienia, Pamiętniki, Listy”

dzimy ludzi – mężów, ojców, synów z ich systemem wartości, ideałami, troskami, lękiem o najbliższych i o losy Ojczyzny. Z tła listów wyłania się również obraz warunków panujących w obozach jenieckich oraz kondycja osadzonych – ich nastroje, postawy i zachowania.

Ostatnim wydanym dotychczas tomem jest publikacja zapisków ks. Henryka Peszki w opracowaniu prof. Ryszarda Gryza i dr Karoliny Święcich. Autor jako duchowny diecezji kieleckiej w okresie II wojny światowej był duszpasterzem w Jędrzejowie, Busku-Zdroju i Kielcach. Głosił patriotyczne kazania i angażował się w działalność konspiracyjną Państwa Podziemnego. Po II wojnie światowej, w okresie stalinowskim, był więziony i represjonowany z powodów politycznych. Opisy wprowadzania i trwania komunistycznego systemu władzy oraz odnoszące się do tego refleksje i komentarze autora decydują o dużym znaczeniu naukowym tych wspomnień.

Perspektywy wydawnicze

W momencie otwarcia nowej siedziby Delegatury Instytutu Pamięci Narodowej trwają zaawansowane prace nad przygotowaniem do druku wspomnień Władysława Zwiejskiego „Jarugi”. Za przygotowanie wstępu oraz edycję wspomnień odpowiada dr Marzena Grosicka, która efektywnie łączy badania nad dziejami „Solidarności” z pracami poświęconymi ruchowi ludowemu w latach czterdziestych XX w.

Dlaczego warto oczekiwać jak najszybszego ukończenia prac nad wspomnieniami Zwiejskiego? W publikacji tej znajdziemy opisy szeregu ważnych wydarzeń histo-

rycznych. Autor pochodzący z powiatu opatowskiego – ludowiec, prawnik i społecznik opisując swoje przeżycia przedstawił realia funkcjonowania polskiej wsi oraz skomplikowaną sytuację polityczną II Rzeczypospolitej. Niebagatelne znaczenie ma zachowana relacja dotycząca budowania konspiracyjnych struktur ruchu ludowego w czasie okupacji niemieckiej. We wspomnieniach przedstawiony został również opis trudnego czasu powojennego, kiedy działacze „mikołajczykowski” PSL byli brutalnie represjonowani przez komunistyczne władze.

Kolejną publikacją znajdującą się w opracowaniu jest monumentalny zbiór Listów z niemieckich obozów 1939-1945. Korespondencja polskich więźniów obozów jenieckich, koncentracyjnych i innych miejsc kaźni. Dystrykt radomski (pod redakcją prof. Jerzego Gapysa i dr Wiesławy Rutkowskiej).

Zupełnie inny charakter, a przede wszystkim „kieszonkową” objętość mają wspomnienia jednego z młodszych działaczy kieleckiej opozycji demokratycznej, który w 1981 r. za swoją niepodległościową aktywność doświadczył trudów internowania.

Jak widać pracownicy Referatu Badań Historycznych pozostają aktywni na szeregu pól związanych z badaniem najnowszej historii Polski. To zarówno projekty ogólnopolskie, jak i inicjatywy o znaczeniu lokalnym. Jesteśmy aktywni podczas konferencji naukowych i dyskusji panelowych, ale występujemy także w rolach ekspertów w studiach telewizyjnych i na antenach radiowych. Przede wszystkim jednak analizujemy materiały archiwalne, prawdy poszukując u źródeł.

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

Zaproszenie

PREZES
INSTYTUTU PAMIĘCI NARODOWEJ
dr Karol Nawrocki

zaprasza na

uroczyste otwarcie siedziby
Delegatury IPN w Kielcach

7 czerwca 2024 r. (piątek)
godz. 14:00
al. Na Stadion 1, Kielce

W trakcie uroczystości nastąpi
przekazanie spuścizny
śp. Wandy Madejczyk „Ady”
do zasobu archiwalnego
Delegatury IPN w Kielcach

Wydarzenia towarzyszące:

- otwarcie wystawy poświęconej projektowi Archiwum Pełne Pamięci,
- piknik wojskowy,
- stoisko księgarni Instytutu Pamięci Narodowej,
- zwiedzanie nowej siedziby delegatury.

Delegatura Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach oraz Wojewódzki Dom Kultury im. Józefa Piłsudskiego w Kielcach zapraszają na dziewiątą edycję Kieleckiego Przeglądu Polskich Filmów Fabularnych „HISTORIA w FILMIE”, traktujących o najnowszej historii Polski. Na filmowe spotkania zapraszamy raz w miesiącu, od kwietnia 2024 r. do marca 2025 r. Każdy seans poprzedzony jest wstępem historyka, zaś po pokazie planowana jest dyskusja z udziałem widzów. Pokazy filmowe są okazją do spotkań miłośników filmów oraz historii, poszerzenia wiedzy na temat najnowszej historii Polski oraz dyskusji i wymiany myśli. Tematyka prezentowanych obrazów często odwołuje się do uroczystości rocznicowych, zarówno ogólnopolskich jak i regionalnych.

Na wszystkie projekcje wstęp wolny. Seanse rozpoczynają się o stałej porze, o godz. 18.00 w kinie Fenomen (Wojewódzki Dom Kultury). Najbliższy seans odbędzie się 11 czerwca 2024 r. zaprezentowany zostanie film w reżyserii Krzysztofa Łukaszczyka „Czerwone maki”. Jest to pierwszy polski film fabularny o słynnej i zwycięskiej bitwie o Monte Cassino. W filmie fikcja przeplata się z faktami tworząc magnetyczną i angażującą widzów opowieść. Wyścig z czasem, pełen napięcia proces planowania natarcia i ogromny ciężar nieodwracalnych decyzji podejmowanych przez dowódców II Korpusu czynią z „Czerwonych maków” kino pozostawiające niezapomniane emocje.

IX PRZEGLĄD FILMÓW FABULARNYCH
HISTORIA

w filmie

KINO
FENOMEN
WDX

KWIECIEŃ 2024 — MARZEC 2025
WYBRANE WTORKI • GODZ. 18:00

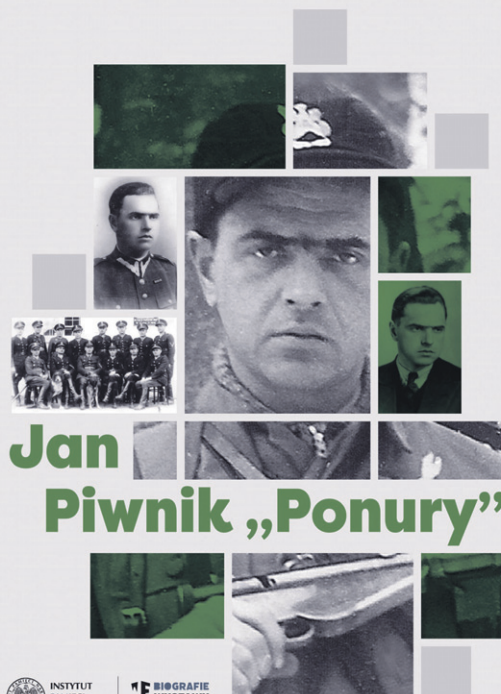
WSTĘP WOLNY

Delegatura Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach jest jednym z partnerów Środowiska Świętokrzyskich Zgrupowań Partyzanckich Armii Krajowej „Ponury”-„Nurt” zaangażowanych w przygotowania wydarzeń upamiętniających żołnierzy „Ponurego” i „Nurta” na Wykusie.

Nie inaczej jest również w tym roku. Niezmiennie wspieramy wydanie okolicznościowej gazetki „Wykus”. Autorem tekstu poświęconego akcji „Burza” jest Paweł Żołądek z Referatu Badań Historycznych. W Bodzentynie i Wąchocku staną wystawy biograficzne poświęcone „Ponuremu”. Będą stanowić ważne uzupełnienie promocji książek i aktów odsłaniania upamiętnień.

W tym roku otwarta zostanie również kolejna biograficzna wystawa elementarna poświęcona „ludziom z Wykusu”. Do „Ponurego” i „Robota” dołącza mjr. cc. Eugeniusz Kaszyński „Nurt” - II dowódca Zgrupowań. Wystawa zostanie zaprezentowana 16 czerwca 2024 r. o godz. 9:15 w sąsiedztwie Opactwa Cysterskiego w Wąchocku. O biografii „Nurta” oraz potencjale edukacyjnym wystaw elementarnych IPN powiedzą autorzy: dr Marek Jedynak - dyrektor Oddziału IPN w Białymstoku oraz Edyta Krężolek - kierownik Referatu Edukacji Narodowej w Delegaturze IPN w Kielcach.

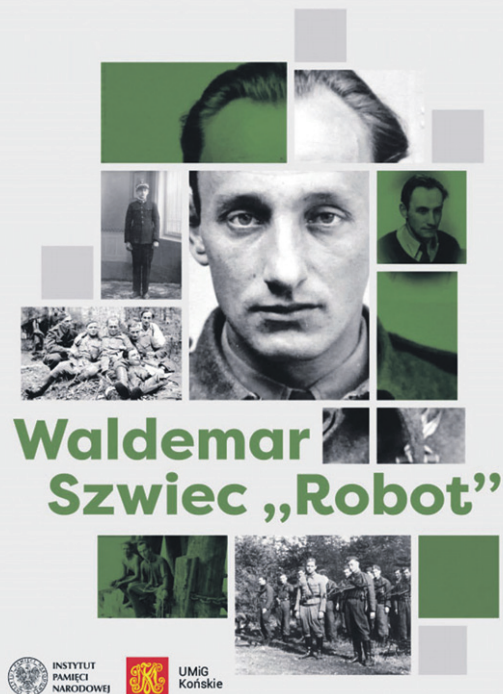
Zapraszamy

Jan Piwnik „Ponury”

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

BIOGRAFIE
WYSTAWY
ELEMENTARNE

Waldemar Szwiec „Robot”

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

UMIG
KOŃSKIE